

ՏԵՐ ԵՒ ԱՂԱ ԲԱՌԵՐՈՒՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒԹԵԱՆԸ ՎՐԱՅ.

Աղա բառին այլազգի ըլլալը յայտնի է ամենուր : Ուրիշ անգամ գուցէ առիթ ունենաւք առելի մանրամասն կերպով ցուցնելու. քէ որչափ անտեղի է տաճկաբնակ Հայոց այն սովորութիւնը, որ պատուոյ համար այս օտարախոսք բառը կուտան, երբ կրնային մեր սեպական ազգային պատուական *Skr* բառը տալ, և նոյնչափ և առելի ալ քերէս պատիւ ընել, և ուրախացընել իսկ նոյն անձը՝ քէ որ ազգասեր որ է և ազգին լեզուին անխառն յատկութեանը վրէժխնայի : Թէ որ այսպիսի պատուաւոր բառ մը չունենայինք և կարօտ ըլլայինք օտար լեզուի օգնութեանը, — ինչպէս կրնամք երբեմն ունենալ, — քիչ մը կարդարանար այս տգեղ սովորութիւնը. բայց յայտ մասին՝ ոչ երբեք :

Սովորութիւնն ու ժամանակը շատերուն վրայ այնպիսի խոր տպաւորութիւն մը ըրեր են, որ ոմանք *Skr* բառը լսելուն պէս՝ մեկէն անձը եկեղեցական կամ քահանայ կկարծեն : Այլք ևս *Skr* բառին վրայ Աղա բառին նշանակութիւնը բոլորովին չեն գտներ, որ ըսել է՝ սովորած չեն, կամ նախապաշարեալ է մտքերին :

Skr ըսելով եկեղեցական միայն հասկընալու սովորութիւնը՝ վերջերը հաստատութիւն առած է, երբ աշխարհական ազգային իշխանութիւնը ընկեր եկեղեցականը միայն մնացեր է, և աշխարհականը այնուհետեւ տիրող ազգին սովորութեանցը հետ նաեւ անոնց տիտղոսներն ալ սկսեր են իրենց սեպականել : Ասիկայ մեր ազգին ցաւայի ու պարսառելի սովորութիւնն է միշտ, որով ամեն բանի մէջ ալ իւր ունեցածը՝ լաւ գեղջնայի՝ կանարգէ ու օտարինը կնախադասէ...

Անա Արշակունեաց իյնալու ատեն, ևս առաւել անկեց վերջը, սկսան լուսնական և պարսկային տիտղոսներ մեր մէջը մտնել : Արաբացոց տիրելուն՝ կամաց կամաց անոնցը մտան և միւսները խափանեցին. մինչեւ հիմա մնացած *Սախրայ* պատուանունը ըսածնուս վկայութիւն է : Իսկ Ռուբինեանք՝ գրեթէ բոլորովին եւրոպացոց արքունեացը նմանելով, պատուանուններն ալ ընդունեցան. *Մարաշախ, Գունդասալ, Պաշ, Բրինձ, Պարոն, Կունդ, Տուկ, Սիր*, և այլն :

Զայս ետրինը՝ այսինքն *Սիր* բառը կգործածէին այժմ եւրոպացոց *Sir, Monsieur, Signore, Señor, Herr*, բառերուն իմաստով. ու քեպէտ հիմա *Sire* բառը միայն քաղաւորաց սեպականած են եւրոպացիք, բայց առաջները իրենք ալ աժմու Գաղղիացոց *Sieur*ին տեղ գործածած են : Արդէն մինչեւ հիմա Անգղիացիք *Sir* բառը պահած են պատուաւոր անձ մը ցուցնելու :

Ասով կտեսնեմք՝ որ մեր *Skr* բառը բոլորովին նման և նոյնանշան է վերոյիշեալ եւրոպական *Mon-*

sieur, Signore, Señor, Sir, Herr, և այլն, պատուանունաց, և ինչպէս որ այս քաղաքակիրք ազգերն սոյն պատուանունները խառն կուտան քէ եկեղեցականի և քէ աշխարհականի, մեր ևս ուրեմն *Skr* պատուանունը եկեղեցականաց միայն սեպականելով՝ աշխարհականաց համար օտար պատուանուններ փրցնուելու ամենեւին հարկ մը չունիմք : Իտալացիք քահանայի մը հետ խօսելու ժամանակ՝ *Սինիօր սպինքէ* կըսեն, նոյնպէս կըսեն նաեւ Գաղղիացիք՝ *Մօսիւ լապէ*, որ *Skr երեց* կամ *Skr քահանայ* կնշանակէ. Էտէէն խօսած ժամանակին՝ ծայրը անձին անունը կաւելցընեն ու կըսեն Իտալացիք՝ *Լի Սինիօր սպինքէ ճիօրճիօ*, և Գաղղիացիք՝ *Մօսիւ լապէ Ժօրճ*, այսինքն *Skr* Գեորգ քահանայն. կամ *լապինքէ ճիօրճիօ, լապէ Ժօրճ*, Գեորգ քահանայ : Գարձեալ կտեսնեմք որ *Dom, Don* բառերը՝ որ *Dominus* կամ *Donno* (*Skr*) բառէն կելլեն, Իտալացիք և մանաւանդ Սպանիացիք՝ քէ եկեղեցականի և քէ պատուաւոր աշխարհականի կուտան անխտիր :

Մեր մեր *Skr* բառը եկեղեցականաց և աշխարհականաց միանգամայն գործածելու համար Իտալացոցմէ և Գաղղիացոցմէ առելի այս դիւրութիւնն ևս ունիմք՝ որ եկեղեցականի մը հետ խօսած ժամանակին, երէ պարզ քահանայ է, *Skr Հայր* կըսեմք, իսկ երէ վարդապետ՝ *Հայր տուր* : Արդ խնդիրն ու շփոթութիւնը կմնայ Էտէէն ըսելու կամ յիշելու ժամանակին. վասն զի ըստ մեր ազգային իրաւացի փափաքանացը՝ երէ *Skr* պատուանունը քէ եկեղեցականի և քէ աշխարհականի անխտիր գործածելու ըլլամք, *Skr Գեորգ* ըսելով դիմացինը չհասկընար քէ այն յիշատակուած *Skr Գեորգը* եկեղեցական է քէ աշխարհական, որ նիմակուան սովորութեամբ *Skr Գեորգ* ըսելուն պէս մեկէն քահանայ ըլլալը կիմանայ : Այս մեծ կարծեցեալ դժուարութիւնն ու շփոթութիւնը վերցընելու հնարքն ամենազիւրիկն է, և արդէն բանիբուն ազգայնոց շատերը սկսած են ի գործ ածել, այն է *Skr Գեորգին* ծայրը *քահանայ* կամ *երեց* բառերն աւելցունել ըստ եւրոպացոց, և ըսել *Skr Գեորգ քահանայ* կամ *Skr Գեորգ երեց* : Իսկ վարդապետաց ու եպիսկոպոսաց համար այս դժուարութիւնն ու շփոթութիւնն ալ զկայ, որովհետեւ սովորութիւն եղած է առանց պատուանուն պարզ *Գեորգ վարդապէս, Գեորգ եպիսկոպոս* ըսել, քեպէտ և այս եկեղեցականաց առանց պատուանուն յիշատակուելուն պատճառ զկայ, և կրնար իրենց ևս ըսելի *Skr Գեորգ վարդապէս, Skr Գեորգ եպիսկոպոս*, ինչպէս որ մեր հին պատմչացը մեջ գործածած կտեսնեմք, մանաւանդ երբ եպիսկոպոսութեան քմն ալ յիշուած ըլլայ. ինչպէս՝ *Skr Քզնիկ՝ Բագրեւանդեայ*

կայիսկայնու, *Skr* Սորմակ' Բզնունեաց կայիսկայնու... (Փարպ) : Բայց արդեն վարդապետ էս կայիսկայնու պատուաւոր մակդիրներուն մէջ նաեւ *Skr* մակդիրը զօրութեամբ կիմացուի :

Կրնայինք *Skr* բառին տեղ' *Պարուն* բառն առաջարկել, որ Կեղտաց *baran* կամ *barwn* բառերէն կելլէ, էս զօրաւոր մարդ, ազնուական, էս այլն կնշանակէ. որ ինչպէս յիշեցինք՝ Ռուբինեանց ժամանակը Եւրոպացւոցմէ մեր ազգին մէջ մտած է, էս իշխանութիւն մը կամ ազնուականութիւն կցուցնէր, ինչպէս որ մինչեւ հիմա Եւրոպայի մէջ : Առջի բերան բազաւորը միայն կըսուէր *Պարուն*, — ինչպէս երբեմն էս Եւրոպացւոց մէջ՝ նոյն ժամանակ. — « Պարունն Հայոց Լեւոն պսակեցաւ, էս եկաց առաջին բազաւոր ի Կիլիկիա » (Հերում պատ.) : Լեւոնէ վերջը քեպետ միշտ բազաւոր կըսուէին, էս այնպէս էս կտպէին իրենց դրամոց վրայ, էս կտոբագրէին իրենց հրովարտակները, բայց դեռ *Պարունացնէր*, *Պարունութիւն* բառերը բազաւորութեան իմաստը կուտային. իսկ *Պարուն*՝ բազաւորին եղբայրը, էս մարաջախտը կըսուէին. էս Եւրոպացւոց պէս մտաւ նաեւ *Աւագ պարուն* անուամբ զանազանութիւնն : Այսպէս հետզհետէ այս պատուանունը շատերուն զործածութեամբ մեր մէջը նուաստանալով, քեպետ մինչեւ մեզի է հասեր՝ բայց բոլորովին կողոպտեալ իր նախնական պայծառութենէն, էս հիմա ընդհանրապէս հասարակ անուն մը սեպուէր է էս հասարակ մարդկանց տրուելու արժանի :

Մեր կիսափաթիւնք որ *Տէ՛Ր* մակդիրը բարձր աստիճանի էս պատուոյ մէջ գտնուող անձանց տրուի. իսկ քէ զործածութեամբ էս քէ նոր նշանակութեամբը հայացած *Պարուն* բառն ալ՝ աստիճանաւ էս պատուով քիչ մը վար եղողներուն էս երիտասարդաց պանուի. որով էս կա-

զաթիւնք այն օտարախտք *Աղա* բառէն, էս ամէն երկրի Հայկազունք իրենց ազգային սեփական էս մի էս նոյն տիտղոսովը մեկգմէկ կպատուէն կմեծարեն, ինչպէս կընեն բոլոր Եւրոպայի քաղաքականացեալ ազգք : Այսպէս էր մեր նախնեաց աստէն ալ, որպէս յայտնի է քիչ մը մեր նմախօսութեան վրայ տեղեկութիւն ունեցողներուն : Դարձեալ էս նախնեաց գրուածոց մէջ ալ գեղեցիկ կերպով կերեալ ըսածնիս : Յիշենք միայն հարեանցի այն *Skr*, *նվ Տեւար*, *Տեւար* իմ էս այլն բացատրութիւնները, զոր այժմ անտեղի ու անհամ բացատրութեամբք պիտի ըսենք. *հրավեր կէ աղն*, *նվ աղսներ*, *իմ աղսներս*, բացատրութիւնք՝ զոր Հայու ականջ մը պիտի չկարենար տանիլ, քէ որ մէյմը անդրադատուար բառին տգեղութեանը, խորութեանը էս մեր լեզուին մէջ տուած ստորին էս ծիծաղական հոմանիշ իմաստին համար, որովհետէ ինչպէս որ յայտնի է՝ *Աղա* բառը մեր լեզուին մէջ *moud* էս *il moud* արուեստական նշանակութիւններն ունի, որ այնչափ հեռու է պատուաւոր աստիճանէ՝ որ կարծեմ *Աղա* մը չկայ որ յանձն առնու որ իւր անունն այնպէս հեզութեան առնուի, ու ռամիկը առակ մ'ալ շինէ քէ՝ *ես աղայ դուն աղայ, ջաղացքը նվ աղայ...* : » Այս ամէն բանին ճարը դիւրին կերպով մը կըլլուի, երէ ինչպէս կըսեմք հայերէն խօսելու էս մանաւանդ գրելու տալէն այդ այլազգական երկդիմի ծանրանցիւն բառին տեղ զործածուի մեր պատուական, դիւրանցիւն, անոյշ ու ազգային բառն *Տէ՛Ր*. ինչպէս որ կամաց կամաց *Հանքով* բառին տեղ կմտնայ արդ մեր ազգային գեղեցիկ պատուանունն *Տիկիկն*, որ *Skr* բառին համապատասխանէ :

Վերջացնեմք ազգասիրաց խնամոցը յանձնելով օտարամուտ *ԱՂԱ* բառին ջնջուելուն էս ազգային *Տէ՛Ր* բառին զործածութեան հոգն ու յօծարութիւնը :

ԼՈՒՆԱՆ.

ԱՌՏ. Վ. Բ.

Միայնութեանց ասանկ ժամ, ով Լուսին,
Ասանկ պահ զոր դու սիրես զիշերին,
Ժամ է վարդին, ժամ սոխակին, ժամ ի սիւզ,
Էս քո լուսնի տըխրազդեցիկ լրտեսք՝

Անշըշունջ զիշեր :

Գիշեր՝ որ քեզ հաւատարիմ էս անձկոտ՝
Ի նոյն ցանց ժամ առ քոյդ յուսով կանխես ոտն,
Էս տըրտմազին պատէ ըզդեմս իւր ի սուզ՝
Թէ անհետեւ երբեք նքմին այցելու,
Յառնել երկնազու :

LA LUNE.

A M. V. C.

Voici l'heure de la solitude, ô lune,
Voici la nuit, avec les veilles que tu aimes. [le zéphyr]
Il est une heure pour la rose, une heure pour le rossignol et pour
Une heure pour ta lumière amie du silence et de la mélancolie
C'est la nuit muette. [qu'il inspire:]

La nuit qui, toujours fidèle, t'appelle avec ardeur,
Qui toujours à la même heure, espérant en toi, devance tes pas,
Triste et dans le deuil, se voile le front,
Si quelquefois tu négliges de t'élever dans les cieus
Pour venir la visiter.